

FIGYELŐ

Officina Erasmiana. Jó időközönként leltárt készíteni egy-egy szakterületünk elért eredményeiről, egymástól függetlenül működő műhelyek munkájáról. „Az Erasmus-recepcio-feltérképezése és felkészült komparatista értékelése nélkül csonka marad a magyar irodalomtörténeti önismeret, és nem fejlődik ki újra a magyarországi neolatin filológia” (Szörényi László). Ezt a célt szolgálja az Erasmus műveinek hazai recepciójáról szóló tájékoztatás.

Elsőként arról az 1982-ban alakult „Officina Erasmiana” tevékenységéről lesz szó, melynek létrehozója, szervezője, szakmai és szellemi vezetője e sorok írója.

A hazai Erasmus-kutatás alakulásának történetéről 16 évvel ezelőtt részletesen írtam. (*Magyar Könyvszemle*, 1997, 327–333). Most csupán azt a vitathatatlan tényt kívánom hangsúlyozni, hogy az „Officina Erasmiana” annak a Waldapfel Imrének szellemében dolgozik, akinek nevéhez fűződik 1930 után a hazai kutatás felzárkózása Nyugathoz. Ő volt az, aki könyörtelen kritikával szembe mert fordulni azokkal az irodalomtörténészekkel, akik felismerhetetlenségig eltorzították Erasmus igazi arcát. Waldapfel, kezében az akkor közreadott *Opera Omnia* és *Epistolae* kritikai kiadásainak adataival, arra hivatkozott, hogy a légből kapott egyéni vélemények helyett magát Erasmust olvassuk, tanulmányozzuk, és minél több művét ismertessük, sőt fordítsuk magyarra. Forradalmi tett volt ez abban a korszakban, amikor neves szellemtörténészeink még Mohács tragédiájáért is Erasmust akarták felelőssé tenni.

Ismerjük politikai helyzetünk alakulását, melynek nemcsak emberi sorsok tízezrei estek áldozatul, de számos területen tudományos életünk is, különösen a művelődéstörténelem vonatkozásában. A számos példa közül most egyedül az Erasmus-kutatásra összpontosítom a figyelmet. A sors iróniája, hogy hazai viszonylatban épp az a Waldapfel Imre tette lehetetlenné a legfrissebb nyugati kutatások ismertetését és átvételét, aki pár évvel előbb maga volt annak zászlóvivője és élharcosa. Mivel vállalta a kommunista diktatúra éveiben a hazai tudományos ateizmus vezetését, Erasmusról még az eddigieknél is torzultabb képet rajzolt.

És hogy ennek nem okvetlenül így kellett volna történnie, tanúsítja, hogy a kommunizmus fellelgvárában, Moszkvában Markis Simon nemcsak zavartalanul folytathatta klasszika-filológia szakát, hanem kiváló és tárgyilagos tudományos műveket írt Erasmusról, a teológusról is. Ezek egyikét magyarra is lefordították (vö.: Markis Simon, *Rotterdami Erasmus*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1971). A hazai Erasmus-kutatás számára ez a kiadás mérföldkő számba ment. Ekkor határoztam el ugyanis, hogy létrehozok egy szellemi műhelyt, amely – ha kell, Markis Simonra hivatkozva – folytatja, illetve elkezdí az 1945-ben abbamaradt és új alapokra helyezett Erasmus-kutatást. Ennek a vállalkozásnak adtam már a kezdet kezdetén, 1982-ben az „Officina Erasmiana” nevet.

Műhelyünk legfőbb célja az volt, hogy elsősorban azokkal a művekkel foglalkozunk, melyeket valamilyen síkon Erasmus magyar kortársai ismertek, olvastak, könyvtárunkban őriztek. A fontossági sorrendet is elkészítettük, és ennek jegyében dolgoztunk, és adtuk közre köteteinket. Erről a több évtizedes munkáról adok rövid összefoglalót és bibliográfiai tájékoztatót.

1. ROTTERDAMI ERASMUS, *A keresztény fejedelem neveltetése*, fordította Csonka Ferenc, az utószót írta és a névmutatót összeállította Barlay Ö. Szabolcs Budapest, Európa Kiadó, 1987.

Szellemi műhelyünk mindmáig ezt a két kiadást megért kötetet tekinti legmaradandóbb alkotásának. Egyrészt, mert az 1516-ban írt műnek olyan példányából ültette át magyarba a leghitelesebb fordítóink egyike, Csonka Ferenc, mely példány a budai királyi könyvtárt ékesítette. Sőt a possessorori bejegyzés igazolja, hogy Szapolyai János birtokában volt: „Sum Johannis Regis Electi Hungariae” Ez a könyvtörténeti szempontból is nagy értékű kötet jelképezi a Mohács előtti és utáni magyar sors kálváriáját. A könyvet ugyanis 1541-ben Izabella királyné magával vitte Erdélybe, a gyulafehérvári fejedelmi udvar könyvtárába. Innét került annak a Naprágyi Demeter erdélyi katolikus püspöknek birtokába, akit a Tordai Országgyűlésben meghirdetett vallásszabadság nagyobb dicsőségére vallása miatt Erdélyből száműztek 1601-ben. A győri püspök fogadta be a menekült főpapot. Az ő hagyatékából került a győri székesegyház könyvtárába. A bársonykötésű ösnyomatványról 1984-ben másolatot készítettem, melyet Csonka Ferenc fordított magyarra. De az elmondottaktól függetlenül, azért is maradandó ez az alkotás a névtelenség jegyében dolgozó „Officina Erasmiana” három évtizedes életében, mert a diktatúra alatt megszüntetett Erasmus Társaság egykori tagjaként ezzel az erasmusi remekléssel tudtam megőrizni a jeget. A klasszika-filológia, a művelődéstörténet és a pedagógia elkötelezettjei megértették az üzenetet, különösen akkor, amikor elolvasták Erasmus nyílt, egyértelmű *Institutióját*: a keresztény pedagógus legyen elkötelezettje az evangéliumnak, mert neveltjének, legyen az fejedelem, vagy a legegyszerűbb család gyermeke, legfőbb tantárgya Jézus Krisztus megismerése és szeretete.

Hogy az olvasóközönség mennyire igényelte ezt a hitvallást, nemcsak abból tűnt ki, hogy szükség volt második kiadásra (1992), hanem abból is, hogy az Európa Kiadó ezzel a kötetel elnyerte a „Szép magyar könyv 1987” versenydíját. Mivel korszakváltás évei következtek, és napirenden volt az Európai Unió témája, kiderült, hogy Erasmus érti a kor emberének legégetőbb problémáit, hiszen ő volt az európai Republica Christiana apostola. Sokan úgy érezték, hogy a legjobbkor szólaltattuk meg őt, akit Európa lelkiismeretének neveztek.

2. ROTTERDAMI ERASMUS, *Krisztus fegyverzetében avagy Az üdvösségre vezető élet szabályainak kalauza*, fordította és a jegyzeteket írta Babics Zsófia, az előszót írta Szörényi László, az utószót Barlay Ö. Szabolcs, Budapest, Szent István Társulat–Új Ember Kiadó, 2000. az az

A könyv eredeti címe *Enchiridion militis christiani*. A kísérő tanulmányokból megtudjuk, hogy miért erre a műre esett a választásunk. Bár Erasmus 1503-ban csupán Poppenreuter udvari ágyúöntő lelkére kívánt hatni könyve megírásakor, de amikor második kiadását egy bencés apátnak ajánlva újra közkinccsé tette, valóságos világsiker lett belőle. A siker titka abban rejlik, hogy Erasmus megértette az újkor emberének igényét egy új lelkiiségre, mely nem a rációból, hanem a szívből meríti élményeit. Példaképpül Krisztust, az embert állítja szemünk elé. Életigenlő, optimista krisztológiáját a 'devotio moderna' beépítette az emberek mindennapi életébe. „Ne gondold, hogy valami is hiányzik majd neked, ha Ő a tiéd, aki minden magába foglal.” A jámborság nem foglalkozás, nem a papok, szerzetesek privilégiuma, hanem minden hívő kötelező Krisztus-követése. Ezt nem lehet jogi, filozófiai normákkal meghatározni. Inkább út, melyen el lehet jutni Jézushoz. Kereszténynek lenni annyi, mint Krisztust követni, akármilyen legyen a foglalkozásunk. Erasmus egyetlen művének sem volt oly nagy olvasótábora, mint ennek. Már életében ötvenötször jelent meg, és lefordították angol, német, francia, olasz, holland, lengyel, cseh nyelvre és 1627-ben Salánki György magyarra, I. Rákóczi György erdélyi fejedelem megrendelésére. Műhelyünk ennek a kötetnek közreadásával segít a tisztánlátásban az Erasmus körüli vitában. Ettől az időtől kezdve neve mellé mindig odaírta igazi hivatását: „a teológus”. Hitének mélysége, egyház-hűsége vitathatatlan.

3. ROTTERDAMI ERASMUS, *A keresztény özvegy: Máriához, Magyarország és Csehország egykori messze földön ismert királynéjához, Károly császár és Ferdinánd király nővéréhez*, fordította és a jegyzeteket írta Babics Zsófia, Budapest, Jel Kiadó, 2004.

Következő választásunk a *Vidua christiana* magyar fordítására esett. Érthető, hisz arról a Habsburg Máriáról van szó, aki hősi halottunknak, II. Lajos királynak a felesége volt. Megrendítő szavakkal írja le a király halálát és azt a fájdalmat, hogy nem lehetett mellette. A vigasztaló szavak után a keresztény özvegyhez méltó élet szabályait veszi sorra. Erasmus itt is, hasonlóan más művéhez, minduntalan szóba hoz öt általában foglalkoztató kérdéseket. *A keresztény özvegy* című könyv annyiban tér el az eddig megjelentektől, hogy ezeket a témákat könnyedebb, mondhatni csevegő stílusban adja elő. A *Vidua christiana* nem a filozófus, a teológus Erasmust juttatja eszünkbe, hanem a könnyedén beszélő jó barátot. Hasonlatai, képei, hangvétele az olvasónak kifejezett gyönyörűségére szolgál.

4. ROTTERDAMI ERASMUS, *A mennyből kirekesztett Gyula pápa*, fordította és jegyzetekkel ellátta Vető Éva, lektorálta és a tanulmányt írta Barlay Ö. Szabolcs, Budapest, 2013.

Az „Officina Erasmiana” fennállásának harmincadik évét a zóleső tudattal zárja, hogy küldetését teljesítette és maga elé tűzött célját épp ezzel a fordítással elérte. Miután a legújabb kutatások bebizonyították Erasmus szerzőségét, úgy gondoltuk, hogy a maró iróniával írt könyv körüli botrányt eleve azzal hatástalaníthatjuk, ha mi magunk vesszük kézbe a témát és a fordítást is. Ezzel már tíz évvel ezelőtt elkészültünk, de szándékosan vártunk a közreadással. A szöveg már a nyomdában van, és mindössze 200 számozott példányban adom közre, hogy az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetén és az OSZK-on keresztül bekerüljön a szaktudományok vérkeringésébe. A téma tárgyilagos, politikamentes és főként a szaktudományunkhoz méltó tárgyalását – gondolom – az biztosítja, hogy mint szerzetes paptanárnok nyomozó egyháztörténész is vagyok. Így nyugodt lelkiismerettel vállalom a kiadást esetleg erősen bírálók odiumát. Számomra egyedül az az evangéliumi kijelentés a mérvadó, mely egyértelművé teszi, hogy: „Az igazság szabaddá tesz titeket” (Jn 8,32).

Erasmus hírnevét, „modernségét” és nélkülözhetetlen szellemi fölényét mi sem igazolja jobban, mint az a tény, hogy az „Officina Erasmiana” nem az egyedüli szellemi műhely, mely tudatosan és behatóan foglalkozik az ersamusi örökséggel. Az alábbiakban erről kívánok tájékoztatást adni, mely minden bizonnyal se nem teljes, se nem kielégítő, ha nem is felesleges.

5. ROTTERDAMI ERASMUS, *A szabad döntésről*, fordította és a tanulmányt írta Rokay Zoltán, Budapest, Jel Kiadó, 2004, 2005².

Ma már inkább a teológusok, egyháztörténészek számára jelent igen fontos dokumentumot Erasmusnak a szabad akaratról szóló „szakkönyve”. A katolikus teológus professzor ezzel a fordítással válaszolt a soproni evangélikus főiskola teológiai karának Luther Márton magyar fordításban megjelent könyvére. Köztudott, hogy Luther szerette volna Erasmust is megnyerni és maga mellé állítani a nagy szellemi, vallási csatában. Az erkölcsi reformot szintén követelő Erasmus azonban éles intellektusával azonnal észrevette, hogy Luther és az őt követő teológusok magukat a katolikus hittételeket is meg akarják változtatni. Ezek között a legelevenbevágóbb a szabad akarat kérdése. Hiszen ez több mint teológia, ez emberi személyiségünk szegletköve. Azokban az indulatokkal felkavart zavaros évtizedekben könnyen elcsúszhatott volna Erasmus is. Éppen ezzel a kimért és Luther mérhetetlen ingerült, durva, sértő hangnemére higgadtan válaszoló művével bizonyította legmarkánsabban katolikus hitéhez való hűségét.

A valódi Erasmus-kép tisztázása és legfőbb műveinek hazai recepciója miatt Rokay Zoltán kötetét fajsúlyos alkotás.

6. ROTTERDAMI ERASMUS, *A nőkről és a házasságról*, szerkesztette, jegyzetekkel ellátta és a bevezetőt írta Petneházi Gábor, Szeged, Lazi Könyvkiadó, 2011.

„Erasmus és magyar barátai” (vö. Trencsényi-Waldapfel Imre nevezetes könyvével 1941-ből) Szegeden is megtalálhatók. Ezek a helyi – rendszerint egyetemekhez kötődő – Erasmus- társaságok fontos pillérei és őrzői szellemi örökségének. Mivel a klasszika-filológia jövője majdhogynem reménytelen, a fordítók nevét – vere dignum et iustum est – leírom: Benedek Noémi, Gelléri Gergő, Kasza Péter, Petneházi Gábor, Szabó Ádám, Széles Ágnes. A *Colloquia* kincsesbányájából kiválasztott fejezetek jól mutatják, hogy még a 21. század fiataljai is időt és fáradságot nem kímélve, érdeklődéssel olvassák Erasmust, aki nagyon is gyakorlatorientált, és etikai útmutatót is nyújt. Néhány fejezetcím: „Kérő és a lány”, „A feleségek iskolája”, „A kismama”, „Az istentelen házasság”, „Szenátuska, avagy az asszonyok tanácsa”. Mindegyik olyan témát vet fel, mely a ma emberét is lázba hozza. Ma, amikor a házasságnak nemcsak szentségi jellege, de maga az intézmény is romokban hever, jó lenne, ha minél többen olvasnák a válogatás eme fejezetét: Meggyőző beszéd a házasság dicséretéről.

7. ROTTERDAMI ERASMUS, *Beszélgetések a keresztény vallásról*, fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Petneházi Gábor, Szeged, Lazi Könyvkiadó, 2012.

Ez a mű is a szegedi műhely terméke, és ugyancsak a *Colloquiá*ból való. A művelődéstörténet és azon belül az egyháztörténet egyik fontos fejezete a 16. századi egyházreform. Erasmus magatartását és megnyilatkozásait megismerni azért szükséges, sőt nélkülözhetetlen, mert épp azokról az évtizedekről nyújtanak információt, amikor minden forrongó állapotban volt. Erasmus is sok mindent bírált, elítélt, de X. Leó pápa nem véletlenül akarta bíborossá tenni. Alighanem elkerülhető lett volna az egyházszakadás, ha Erasmus toleranciára épülő szemlélete került volna túlsúlyba. Ha ez nem is így történt, azt mindenképpen tudnunk és tudatosítanunk kell, hogy Erasmus több kérdésben megelőzte korát és van olyan is, melyet később az egyház elfogadott.

Ha azt nézzük, hogy az utolsó 25 évben Erasmusnak mindössze hét művét fordítottuk magyarra, nem nagyon dicsekedhetünk. Bár e kötetekhez hozzá kell még számítanunk az itt nem regisztrált tanulmányokat, róla írt cikkeket, mégis keveselljük a termést.

Éppen ezért megismétlem tíz évvel ezelőtt tett javaslatomat: meg kellene alapítani, helyesebben szólva újra életre kellene hívni a diktatúra miatt betiltott Erasmus Társaságot. Legalkalmasabb erre az MTA BTK Irodalomtudományi Intézete lenne. A feladat nem nagyon tűr halasztást, hiszen az egyetemek klasszika-filológia tanszékeire egyre kevesebben jelentkeznek, a gimnáziumainkban ugyancsak megszűnőben van a latin nyelv tanítása.

Erasmus tekintélye, hírneve elegendő garanciát nyújt ahhoz, hogy ez a terv valóra is váljon.

BARLAY Ö. SZABOLCS

Könyvek a Pécsi Egyetemi Könyvtárból. Az 1774-es esztendő a hazai művelődéstörténet egyik fontos dátuma, egyben Pécs újkori művelődéstörténetének kezdőpontja is: ebben az évben tette nyilvánossá Klimó György a püspöki könyvtár használatát. Érthető tehát, ha a bő évtizedes múltra visszatekintő, a Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai nevet viselő sorozat legtöbb tagja valamilyen módon kapcsolatot őriz, visszatér ehhez az eseményhez, a könyvtáralapító püspök személyéhez. Másfelől az egyes kötetek a szokásos és mindig időigényes, állandó megújulást igénylő, az olvasókért és a támogatásokért folytatott napi tevékenység mellett a könyvtár falai között végzett tudományos munkáról is számot adnak. A könyvek megjelenéséből, a kéziratok kiadásra előkészítéséből a könyvtár mindenkor